Национальная библиотека Республики Тыва им. С. Пюрбю

Билип алыңар:

АЖЫК ЧЕРГЕ ХЛЕБ, АЪШ-ЧЕМ АЙМААН САДАРЫ ХОРУГЛУГ!

(ол дугайы 3-кү арында)

ШЫН

Солун 1925 чылдың август 31-де үнүп эгелээн.

№ 57 (16008) 1998 чылдың июнь 9, вторник ★ Ат салган шагы 00.55 ☆ Садар өртээ 1 рубль 50 көпеек.

ЧААЗЫ-БИЛЕ ШИРБИИР

КӨРҮНЧҮККЕ ДЕГ КӨСТҮ БЭЭР

Кызыл, Ак-Довурак хоорайларда, кожууннарда чаа соңгуткан чагырга даргалары боттарының ажыл-чорудулгазын канчаар, чүден эгелээнин, кандыг хемчеглер ап чорудуп турарын номчукчулар сонуургап турар дээрзи чугаажок. Республиканың найысылалы Кызыл хоорайның чагырга даргазы албан-дужаалынга орган дораан бүдүн республикага «диңмиттиг» кылдыр канчаар ажылдап эгелээнин номчукчулар эки билир. А ооң коллегазы — Ак-Довурак хоорайның чагырга даргазынга база-ла чаа соңгуткан Владимир Монгуш албан-хүлээлгезин күүседип эгелээш, чүнү кылып четтигипкенин база моон соңгаар кандыг сорулгалар салып турарын сонуургап, каш айтырыгларны салдым.

— Владимир Сагаан-оович, бир-ле дугаарында хоорай чагыргазының даргазынга соңгутканыңар-биле байыр чедирип тур мен. Чагырыкчылап эгелээниңерден бээр ай ажа берди, ажылыңарны чүден, кандыг айтырыгларны шиитпирлээриңден эгелеп алдыңар база ооң баштайгы түңнелдерин номчукчуларга таныштырып көрүңерем?

— Байыр чедиргениңер дээш четтирдим. Ажылдап эгелээш-ле хоорайның бүгү-ле албан-организацияларынга, бүдүрүлгелеринге чедип, оларның удуртукчулары, ажылдакчылары-биле ужуражып, тургустунуп турар айтырыгларны, ажылда чедер-четпестерни чугаалажып, оларны канчаар шиитпирлээрин сүмелештим. Кылыр ажыл хөй-дүр. Ужуражылгалар соонда хоорайның чаагайжыдылгазынче кичээңгей салып эгеледивис. Кышкы үе дургузунда чыгдынган бокту аштап арыглаан. Акша-шалың үе-шаанда үнмес, боду бодун хандыртынар апарган бөгүнгү берге үени өөренип көргеш, хоорайның чурттакчы чону — пенсионерлер, амыдыралы чединмес өг-бүлелер, бюджет организациялары картошка тарып аар кылдыр 15 га шөлдү суггарып, чардырып белеткедивис. Оон Абаза, Аскиз киргеш, картошка үрезини эккелгеш, шалың орнунга 1 хууну 7 рубль кылдыр үледивис. Ынчангаш чоннуң хөй кезии картошканы тараан. Шөлден эки дүжүт ап болурунуң магадылалы бар, ында акша-шалыңныг таныыл ажылдап турар. Ол ышкаш дачаларда 30 ажыг өг-бүлелерниң дилээ-биле чырык кииеринин, дачаларны камгалаарының айтырыы бо хүннерде шиитпирлеттинип турар. Милиция ук дачаларны хайгааралга алган, барып хынап турар.

Оон аңгыда план езугаар культура-массалыг, спортчу хемчеглер эртип турар. Башкыларның турисчи следунда эрттирдивис, аңаа 17 командалар киришкен. Президентиниң кубогу дээш хол бөмбүүнге эртип турар чаңчыл болган маргылдаага хоорайның шилиндек командалары хынамчалыг белеткенип турар.

— Чоокта чаа Ак-Довурак хоорайга баштай Президент Ш. Ооржак, оон оралакчы-президент А. Мельников, Күрүне Думазының депутады Г. Салчак олар чораан болгай. Чугаа-даа, деткимче-даа улуг болган боор?

— Ийе, Ак-Довурак хоорайның ажыл-амыдыралынга хамаарыштыр чугааны кылдывыс, тургустунуп келген чамдык нарын айтырыгларны канчаар шиитпирлээрин сүмележип, дугуруштувус. Келген хүндүлүг даргалар боттарының ажыктыг сүмелерин база берди. Деткимчени-даа алдывыс. Президент Ш. Ооржак ЧЭТ-тиң септелгезин кылырынга 730 муң рубльди, «Тыва даг-дүгү» комбинаттың ажылчыннарынга шалың кылдыр 200 муң рубльди аңгылап берди. А оон оралакчы-президент А. Мельников келгеш, база-ла комбинаттың ажылчыннарынга 60 тонна далган-биле дузалады, оон аңгыда бюджет организацияларының акша-шалың айтырыын шиитпирлээрин аазаан дарга, Тываның ийи-дугаар улуг хоорайы болур — Ак-Довуракче республиканың удурттулгазы мындыг улуг кичээңгейни салып, деткимче дузаны көргүзүп турда, чүгле кызып ажылдаар апаар.

— Чамдык чаа соңгуткан чагырга даргалары бодумнуң командам тургузар мен дээш, бир өскелери соңгулдалар үезинде меңээ удур ажылдап турган сен дээш, ажылдап турган кижилерни ажылындан үндүрүп-киирип эгелээнин чон чугаалажып турар. Силер бо нарын айтырыгны канчаар шиитпирледиңер?

— Хоорай чагыргазының эрги ажылдакчылары ол хевээр ажылдап турар, кымны-даа ажылындан үндүрбээн. Харын-даа хоорай чагыргазының даргазының экономика талазы-биле оралакчызынга ажылдаар күзелдиг кижилерни чалап, тускай конкурсту чарлаан улус бис. Чоорту кымның кайы хире, канчаар ажылдап турары көстү бээр, ынчан харын кадрлар солчулгазы туруп болур.

— Чоокку үеде кандыг сорулгалар салып тур силер?

— Бистиң хоорайдан Тыва Республиканың Дээди Хуралының депутады Василий Хомушку-биле хоорай солунун үндүрерин база тус черниң радиозун ажылдадып эгелээрин планнап тур бис. Кызыл хоорай аңгы солуннуг болганда, Ак-Довурак хоорай база солуннуг болуру албан. Хоорай чагыргазының ажылын солун таварыштыр чырыдып тургаш, чон-биле харылзаа тудар болза, ынчан ажылдың түңнели көскү болур деп билип турар мен.

Ол ышкаш соңгулда мурнунуң программазын ажылдап кылып тургаш, мөөңү-биле садар рынокту Ак-Довурак хоорайга ажыдарын киирген кижи мен. Ынчангаш ону херек кырында боттандырары-биле сайгарлыкчылар, садыгжылар-биле база ужуражып, сүмелештивис. Ынчангаш Ак-Довурак хоорайга удавас ажыттынар мөөңү-биле садар рынокче аъш-чем, идик-хеп аймаа садып турар сайгарлыкчыларны чалап тур бис. Өртек төлевес садыглаар черлерни бээр.

Кысказы-биле чугаалаарга мындыг-дыр.

А. СААЯ
чугаалашкан.

Албан ёзунуң дыңнадыглары

ПРЕЗИДЕНТИГЕ ЧАГАА

Тыва Республиканың Төп Соңгулда комиссиязының даргазы Николай Ондар Дээди Хуралдың бирги организастыг сессиязын бо чоокку үеде чыылдырарының дугайында дилээ чагааны ТР-ниң Президентизиниң адынче чоруткан.

Бодунуң чагаазында ол Президентини Конституцияның магадылалы кылдыр көрүп турарын айтып, ТР-ниң Дээди Хуралының ийиги чыыжының 22 депутады хоойлу езугаар соңгуткан деп дыңнаткан. Олар боттарының депутат хүлээлгелерин дораан күүседип эгелээр ужурлуг деп, Төп соңгулда комиссиязының даргазы санап турар.

ЮНЕСКОДАН ААЛЧЫЛАР

Эрткен средада ТР-ниң Президентизи Ш. Ооржак Тыва Республиканың Чазааның чанында ЮНЕСКО херектериниң талазы-биле национал комитеттиң даргазы Зоя Кыргыс-биле ужурашкан.

ЮНЕСКО-нуң көшкүн амыдыралдыг улуска хүн херелдери-биле ажылдаар энергосистемаларны хөгжүдериниң программазын чорудуп турар төлээзи Винченцо ди Дато чоокку үеде Кызылче келир деп турарын З. Кыргыс Президентиге дыңнаткан. Тываның көшкүн амыдыралдыг малчыннарынга таарыштыр кылдынган итали төлевилелдиң ниити өртээ 430 муң экю бооп турар, ынчалза-даа амгы үеде Европа чөвүлелинде төлевилелди боттандырарынга үндүрер чарыгдалдарны Тывага бербес дугайында чугаа чоруп турар. База ол ышкаш бо чылдың июль 25-те ЮНЕСКО-нуң Чиңгине секретарының культура, өөредилге болгаш эртем талазы-биле оралакчызы Норико Аикаваның Тываже кээр деп турарын З. Кыргыс ужуражылга үезинде дыңнаткан.

ЧИЗЕЛЭЭШКИНГЕ БЕЛЕТКЕЛ

1999 чылда Россия Федерациязының бүгү девискээринге чурттакчы чоннуң чизе-бүрүткелин чорудар.

Бо улуг масштабтыг хемчеглерге белеткел ажылдарын чорудары-биле ТР-ниң Чазаа кожуун, хоорай чагыргаларынга чурттакчылыг черлерниң даңзызын, оларның административтиг кызыгаарларын тодарадып, кудумчуларның аттарын, бажыңнарның болгаш квартираларның номерлерин хынап көөрүнүң талазы-биле ажылдарны кылып чорударын даасан.

КЫЗЫЛ КРЕСТЕН ДУЗА

«Кыш 97-98» деп бүгү делегей программазының талазы-биле ТР-ниң Кызыл Крест ниитилели 2,5 млн. рубльге ажыглалга турган эрги хептерни болгаш 216 муң рубльге аъш-чем бараанарын алгаш, чурттакчы чоннуң амыдырал байдалы багай кезээнге үлээн. Мындыг медээ ТР-ниң Чазааның адресинге республиканың Кызыл Крест ниитилелинден келген. Ол-ла программаның күүселдези-биле 630 муң рубльдиң идик-хеп бараанары база келир дээрзин ында база айтып турар.

КӨРГҮЗҮГЛЕР ЧАВЫЗААН

Бо чылдың баштайгы дөрт айларының түңнели-биле республиканың үлетпүр бүдүрүлгелериниң болгаш дузалал ажыл-агыйларының бүдүрген продукциязының ниити объемунуң түңү 115 млн. рубль болган. Бо көргүзүг эрткен чылдыындан эвээш бооп турар. 54 үлетпүр бүдүрүлгелеринден бо чылда 41 бүдүрүлге ажылдаан, оларның 30-и эрткен чылга деңнээрге бүдүрүлгезиниң объемун чавызаткан.

СЕН-МЕҢЭЭ, МЕН-СЕҢЭЭ

ТР-ниң Чазааның Доктаалын езугаар республиканың бюджет организацияларын хандырар эргени тус черниң бараан бүдүрер бүдүрүлгелеринге быжыглаан.

Ол чүл дээрге, бистиң бюджет организациялары ажылдың кандыг-даа хевирин кылыр хүлээникчилерни шилип ап тура база боттарының хереглелинге бараан садып ап тура тус черниң тыва бүдүрүлгелерин үнелеп көөр ужурлуг. Өске регионнарның сүмелеп турар барааннарын республика иштинден садып аар арга чок апарган таварылгада садып аарын өөренип көөр. Бюджет чагыының күүседикчилерин шилип аарының кол негелдези — өртектерниң деңзигүүрү база барааның азы ачы-дузаның шынары болур. Бо эң чугула шиитпирни хүлээп алганын чүүлдүг деп санаар апаар, амгы үеде бюджет хөреңгилериниң соора ажыглаарының элээн хөй кезии ам бюджет чагыынче шилчий берген боор турар.

ОНЗА КОМИССИЯНЫ ТУРГУСКАН

Чуртта тургустунуп келген сан-хөө кризизин ажып эртер дизе онза чугула хемчеглерни алыры негеттинип келген.

Июнь 3-те Президент Ш. Ооржак ТР-ниң Президентизиниң чанынга үндүрүг база бюджет чурумун быжыглаарының талазы-биле республиканың түр онза комиссиязын тургузарының дугайында Чарлыкка ат салган. Комиссияны Президент боду удуртуп турар болгаш ооң составында сан-хөө, эрге-хоойлу камгалаар ведомстволарның удуртукчулары кирген. Комиссия бүрүткеттинмээн бизнести тодарадыр, улуг сайгарлыкчыларның чажыт орулгазын илередир, бюджеттиң артык чарыгдалдарын эвээжедир, арага садыглап турарларның хыналдазын күштелдирер, үндүрүг төлевейн турар бүдүрүлгелер-биле ажылды чорудар.

ФЕДЕРАЛДЫГ БЮДЖЕТ ЧҮКТЭЭР

ТР-ниң Чазаа Күш ажыл болгаш социал сайзырал яамызының ажылдап кылганы «1999—2005 чылдарда инвалидтерниң социал деткимчези» деп республиканың комплекстиг программазын бадылаан. 15 арындан тургустунган документиде эрттирер хемчег бүрүзүнүң акшаландырыышкынының хемчээлин, кайыын келирин айыткан. Программаның ниити өртек үнези — 12.871 муң рубль. Акшаландырыышкынга бюджеттен болгаш бюджеттен дашкаар хөреңгилерни киириштирер. Ындыг-даа болза кол чүъкту федералдыг бюджет чүктээри көрдүнген.

СУГ-ДАА БОЛЗА ӨРТЕКТИГ

Эрткен неделяда ТР-ниң Президентизиниң даалгазы-биле республиканың чамдык ведомстволарының специалистери барыын кожууннарда Базырыктың, Шуйнуң база Барлыктың суггарылга системаларын шинчилеп көрген. Тус черниң бодунга барып, каналдарның байдалын комиссия өөренип көргеш, мелиораторлар-биле суг ажыглап турарларның бот-боттарының аразында хамаарылгазын төлевирлиг үндезинче шилчидери чугула деп түңнелге келген. Амгы үеде суггарылга каналдарын ажыглааны дээш төлевирниң тодаргай системазы чок, сугну барык халас ажыглап турары илерээн. Мындыг байдал үр уламчылаары болдунмас дээрзи билдингир, каналдарны доктаамал ажаап-тежээр апаар, а аңаа база-ла акша херек.

Хүнниң медээлери

МЕГЕ АКШАЛАРНЫ ХАВЫРГАН

1998 чылдың март 31-де Саяногорск хоорайның бир чурттакчызының бажыңынга канчаар дүрген байып алырының дугайында онза идея кирип келген. Оозун ол бодунуң эштеринге таныштырган.

Ол-ла хүн, кежээ, эжишкилерниң бирээзи Антонов ада-иезиниң квартиразынга келгеш, демги идеяны амыдыралга боттандырар деп шиитпирлеп алган. IBM марканың компьютери болгаш «Samsung» деп өңнүг принтерниң дузазы-биле ол 1995 чылда үндүрген 50 муң рубльдиң меге акшаларын кылып алган. Оларның сериязы болгаш дугаары чаңгыс — ТК № 9241574.

Ийи хонук эрткен соонда, Айыыл чок чорук албанының Тыва Республика талазы-биле эргелелиниң болгаш Улуг-Хем кожууннуң иштики херектер килдизиниң ажылдакчыларының истелге-оперативтиг хемчеглериниң үезинде «рационализатор», ооң эштери болгаш Шагаан-Арыг хоорайның ийи чурттакчызы АУДИ марканың автомашиназынга чоруп турган туттурган. Хыналда үезинде автомашинаның салонундан 13 меге акша купюраларын тыпкан болгаш хавырган. Бо факт талазы-биле ТР-ның Прокуратуразы кеземче херээн оттурган.

ЭЭЛЧЕГ ЧОК СЪЕЗД

1928 чылда ТАРН-ның чедиги съездизинге намның херээженнер аразынга ажыл чорудар килдизи тургустунган соонда, республиканың кожуун, сумуларынга херээженнер чөвүлелдери тургустунгулаан. Олар Тываның социал-экономиктиг, ниитилел-политиктиг болгаш культурлуг хөгжүлдезинге улуг рольду ойнааннар.

Тывага херээженнер шимчээшкининиң 70 чыл оюнга тураскааткан хемчеглер бо хүннерде республикада чоруп турар. Май айның төнчүзүнде республиканың херээженнер спартакиадазы болуп эрткен. Чурттакчылыг черлерде, ажылчын коллективтерде херээженнер чөвүлелдериниң конференциялары июнь 15-ке чедир сумуларга, а июль 1-ге чедир кожууннарга болуп эрткилээр. Ол конференцияларга бо чылдың август 7, 8 хүннеринде Кызылга болуп эртер херээженнерниң юбилейлиг съездизинче делегаттарны соңгуур. Оон аңгыда Россияның өске девискээрлеринден херээженнер организацияларының төлээлерин база чалаары көрдүнүп турар.

Тывага херээженнер шимчээшкининиң 70 чыл оюн демдеглеп эрттирерин Чазак база деткип, ооң чарыгдалдарын дуглаары-биле 28 муң рубльди бодунуң курлавыр фондузундан аңгылап берген.

ТӨРЭЭН ШКОЛАЗЫНГА БЕЛЕК — КОМПЬЮТЕР

Чоокта чаа Кызыл кожууннуң Баян-Кол суурга Президент администрациязының хүннери болуп эрткен.

Аңаа ТР-ниң Президентизиниң Администрациязының, Чазактың болгаш Кызыл кожуун чагыргазының төлээлери киржип, суурнуң аңгы-аңгы организацияларынга ужуражылгаларны эрттиргеннер. Чаа соңгуткан суму чагыргазының чоокку үеде кылыр чорудар ажылдарының планы-биле таныжып, арга-сүмени база бергеннер.

Школага болган ужуражылга үезинде Кызылдан барган аалчылар боттарының ажыл херектерин башкыларга таныштырып, бюджет, акша-шалың айтырыгларынга доктаагаңнар. Баян-Кол суггаттыг, тараа, ногаа тарыырынга таарымчалыг чер болганда, бо талазы-биле эки ажылдап, оон-моон чүве манавайн, боттары хандыртынарын сүмелээннер.

ТР-ниң сан-хөө сайыдының оралакчызы Мария Нурсат, Президент администрациязының экономиктиг реформа болгаш бюджет талазы-биле эргелелиниң начальниги Наталья Кадралиева Баян-Кол школазының доозукчулары. Школага болган ужуражылга үезинде олар СБС-АГРО банкының директору Татьяна Мурыгинаның мурнундан төрээн школазынга ийи компьютерни белекке бергеннер.

АДЫН ТЫПСЫР

Тываны даштыкы күрүнелерге алдаржыткан ат-сураглыг оолдарывыстың бирээзи — Тываның улустуң хөөмейжизи Геннадий Туматтың хөвар үнүн чон кажан-даа утпас, чылыы-биле сактып чоруур.

Ынчангаш июнь 12—13 хүннеринде Өвүр кожууннуң төвү Хандагайтыда Культура бажыңын Геннадий Туматтың ады-биле адаар улуг байырлал болур. Аңаа Тываның булуң бүрүзүнден Г. Туматтың мөгейикчилери хөйү-биле чыглып, сактыышкын ёзулалын кылырлар. Оон аңгыда өвүржүлер доп-шулуур тудуп алган аныяк оолдуң тураскаалын тургузар деп планнап турарын чон деткиир дээрзинге бүзүрээр мен.

Андрей КОНГАР.

ЖУРНАЛИСТЕРНИҢ АЖЫК ЧУГААЗЫ

Кызылда Парлалга бажыңынга Тываның Журналистер эвилелиниң пленуму болуп эрткен. Баштай чыылганнар эвилелдиң даргазы Артык Ховалыгның Россияның Журналистер эвилелиниң VI съездизиниң [illegible]ылынга киржип чорааның дугайында чугаазын дыңнаан.

Ол съездиге чугаа хөй талалыг болганын, моон соңгаар кандыг сорулгаларны салып турарын база өске-даа айтырыгларны Артык Хөм-Оттуковна каксы тайылбырлаан.

Бөлүк редакторларның ат салган дугуржулгазының дугайында кыска дыңнадыгны «Центр Азии» солуннуң редактору Надежда Антуфьева кылган. Ону бадылап, хүлээп алган.

Бистиң корр.

Улуг-Хемден

ПРАКТИКТИГ ДУЗА

ТР-ниң көдээ ажыл-агый сайыды С. Достайга баштаткан яамының оралакчы сайыттары, килдистер эргелекчилери болгаш специалистерниң бөлүү чоокта чаа Улуг-Хем кожуунга каш хонук сургакчылап чораан.

Олар көдээ суурларга, ажыл-агыйларга, кооперативтерге чедип, көдээ ажыл-агыйның экижидериниң талазы-биле боттуг дузаны көргүзүп, арга-сүмени кылганнар. Неделя хире кылдынган ажылдарның түңнелинде Шагаан-Арыг хоорайга кожууннуң көдээ ажыл-агый ажылдакчыларының чөвүлел хуралы болуп эрткен.

Хуралга санал берген совхоз директорлары, өске-даа удуртукчулар болгаш көдээ ишчилер яамының чоруткан ажылынга сагыш хапганын илередип, шак мындыг дузаны моон-даа соңгаар көргүзүп турарын күзээннер. Чаа тургустунган кожуун, суму чагыргаларынга мындыг сагыш салыышкын турда, улуг-хемчилер көдээ ажыл-агыйга бурунгаар депшилелиг базымнарны ыяап кылыр ужурлуг бис деп, кожуун чагыргазының даргазы Виктор Пюрюна бодунуң чугаазынга демдеглеп, мурнунда турар сорулгаларны хуралдың киржикчилериниң мурнунга тодараткан.

«ТӨГЕРИК СТОЛГА» УЖУРАШКАН

Сөөлгү үеде кожуунда суларап турар ажылдарның бирээзи спорт ажылы болуп турар.

Бо хүннерде кожууннуң спорт комитединиң тускай тургускан планы чок, ооң даргазындан өске кежигүннери соңгуттунмаан, спорт федерациялары-биле харылзаа багай бооп турар. Удавас хол бөмбүүнге Президентиниң кубогу дээш маргылдаа болур болгай, а аңаа киржир кожууннуң командазының бар-чогу-даа билдинмес. Республикада улуг хоорайларның бирээзи болур кожуун төвүнде стадион безин чок бооп турар.

Спорт талазы-биле ажылдың берге байдалын өөренип көргеш, «Кожуунда спорт: ооң келир үези» деп төгерик столду «Улуг-Хем» солуннуң редакциязы организастап эрттирген. Ооң киржикчилери хоочун спортчулар, күш-культура башкылары, тренерлер спорт талазы-биле ажылдың кошкаан чөлдүү-биле шүгүмчүлеп, өөреникчилерни, аныяктарны спортче хаара тудары, туризм айтырыы, хаак баазазының чок болуп турары дээш оон-даа өске чидиг айтырыгларны көдүрүп чугаалашканнар.

Шагаан-Арыг хоорай чагыргазының чаа даргазы шүгүмчүлелдерни хүлээп ап, хоорайга бо чылын стадион алган болур деп чугаалаан. Ону тударынга спортка сонуургалдыглар идепкейлиг киржир боор дээрзинге чагыргачери бүзүреп турар.

Валентина АРТЫНА.

ЧҮНҮ КАНЧАЛЗА ЭКИЛ?

Демир-оруктарны болгаш автомагистральдарны шахтерлар болгаш ажылчыннар кезек үеде үзе кирип алган турган болгай. Бетии уржук бо-дур: Тываже поездилеп чоруп орган кижилер орук ара каш хонук саадааннар. Демир-орукчулар аажок каражадаан. «Бизнес-пресс» дээр медээ бюллетениниң (Москваның пресс-лабораториязы үндүрүп турар) 75 дугаар үндүрүлгезинде парлаттынган чамдык Күрдума депутаттарының бодалдары-биле «Шынның» номчукчуларын кысказы-биле таныштыраал.

Юрий СЕВЕНАРД (РФКП): — акша-шалыңны төлеп бергеш, ажыл-агый чорудары үндезини-биле эде тургузарынче дарый кирери чугула. Күрүнениң херээ-ле ол-дур: ниитилелге, экономикага, эртемге, культурага, өөредилгеге корум-чурумну тудар. Президент тургузуушкунче угланыышкынны тудуп шыдаар дээрзинге кым-даа бүзүревестээн, ооң ындыг күзели-даа чок. Төлевирлер кылбайн барының чылдагааны Делегейниң валюта фондузу барааң бүдүрүлгезиниң акша массазын хандырарын 12—15 хуу-га туткан турарынче бисти албадааны болур. Ол дээрге 1990 чылдың деңнелинден ийи катап эвээш.

Олег САВИЦКИЙ (аграрий) — күрүнениң амгы чорудуп турар политиказының байдалында ажыл соксадыышкыннары чайлаш чок. Чурттуң бодунуң бүдүрүлгезин хөгжүдер херек. Кол-ла чылдагаан — бистиң үлетпүрүвүстү болгаш көдээ ажыл-агыйывысты баш муңгаш байдалга эккелгени болур. Бир эвес бир-ле кижи бодунга харыысалганы алгаш, ам-даа бичии шыдажып тургаш, бүдүрүлгени бут кырынга тургузуп алыыл дээн болза, чон аңаа бүзүреп шыдажыптар ийик.

Нина ЗАЦЕПИНА («Чоннуң эрге чагыргазы»). — Шахтерларны рельстер кырынче албадапкан кижилерден, азы президентиниң бодундан, эгелээр болза эки. Байдал шуут халаптыг, бо дээрге аажок ханы социал-экономиктиг кризис-тир деп чүвени медереп билгеш, президент дээштиг хемчеглерни алыр ужурлуг.

Анатолий КОТКОВ («Россияның регионнары»): — Акшаны ажылдап алган кижилерге шуптузунга бээр херек. Бөгүн акша албайн турар кижилер чүгле шахтерлар эвес-ле болгай. Шаанда партия-ажыл-агый архивтери деп чүве турду, аңаа бүдүрүлгелерниң удуртукчулары боттарының сачал-оналын чугаалаар турган. Ам олар чазакка болгаш президентиге нарын айтырыгларын чедирер аргазы чок-тур. Бүгү чурт деңнелинге ындыг орган херек.

Адак соонда ол номерде парлаттынган база бир бодалды киирээл. Күрдумада бистиң депутадывыс, Бюджет, үндүрүглер, банкылар болгаш сан-хөө талазы-биле комитеттиң кежигүнү **Галина САЛЧАК (ББР):** — Бар чүвени шуптузун бээрин эң-не чугула деп санаар мен. Федералдыг бюджетте-даа көрдүнгениң, шахтерларга бүгү организацияларның өрелерин-даа — шуптузун бээр херек. Шахтерларда тургустунган байдал бүгү чуртту хүлүй тудуп алды ышкажыл. Шахтерларны шын билзе чогуур. Мээң регионумда база-ла хөмүрдашчылар бар — оларга база өрелиг бис. Төлевирлер кризизи биле фонд рыногунуң аразында харылзаа бары чигзиниг чок. Иштики курлавырларны тывары-даа, даштыкыдан немелде чээлилерни алыры-даа эргежок чугула. Ол-даа, бо-даа угланыышкын-биле ажылдаар апаар. Даштыкы азы иштики акша саарлып турары чонга дөмей-ле, ол чыг чок дижир болгай. Кижилерге чугула чүве — оларның ажылдап алган акшазын берген турары. Ындыг янзы-биле төлээр бе, азы акшаны немей парлаар бе—ол чонга хамаан чок, чүгле аңаа өревисти чаңдырар ужурлуг бис.